РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на ОНС „доктор“

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата

Докторска програма „Социология“, ЗО, ИИНЧ-БАН

Тема: Нагласите към родителството във фокуса на семейните политики и променящите се джендърни взаимоотношения в семейството (международен сравнителен анализ)

Докторант: Ирена Сашова Георгиева

Научен ръководител: доц.д-р Елица Димитрова

От

Проф. д-р Татяна Иванова Коцева, назначена за рецензент на Научно жури със заповед РД-6-265/23.05.2023 г. на директора на ИИНЧ-БАН проф.д псих н А. Христова

Кратки биографични данни на докторанта

Ирена Георгиева е зачислена като докторант в задочна форма в докторска програма по социология, ИИНЧ през 2017 г. и е отчислена с право на защита през 2021 г. Завършила е бакалавърска степен по публицистика и комуникационни науки от Университет „Лудвиг и Максимилан“ в Мюнхен и Виенския Университет /2009 г./ и магистърска степен по социология от Университет „Лудвиг и Максимилиан“ /2016 г./. Владее отлично немски и английски. Работи със Stata, Endnote и други софтуерни продукти.

Обща характеристика на дисертационния труд

Дисертационният труд на тема *„Нагласите към родителството във фокуса на семейните политики и променящите се джендърни взаимоотношения в семейството (международен сравнителен анализ)“* е в обем от 207 стр. Изложението е структурирано в увод, 3 глави, заключение, описание на приносите и литература, включваща 114 източника на английски и немски език и 28 източника на български. Аналитичният материал е представен в 66 фигури и 13 таблици.

Актуалност на тематиката и познаване на проблема

Темата на дисертационния труд е в обсега на най-дискутираните теми в социалните науки, а именно разделението на домакинския труд и отглеждането на децата между партньорите в семейството в променящия се контекст на социалните политики, както и в контекста на динамиката в културните стереотипи и нагласи към родителството и към половите роли в съвременните общества. Темата има интердисциплинарен характер и навлиза в полетата на различни научни дисциплини: социология, в т.ч. социология на семейството и социология на труда, изследвания на социалните държави, изследвания на социалните, в т.ч. семейните политики, джендър изследвания, социално-демографски изследвания. Фокус на дисертационния труд е сравнителният анализ между Германия и България по отношение на влиянието на семейните политики спрямо нагласите към родителството, съвместимостта между работата и семейството, разделението в домашния труд, удовлетвореността от семейния живот с акцент върху ролите на бащите. Изведените хипотези са ясно формулирани спрямо обекта и предмета на изследването.

Докторантката познава много добре основната международна литература в посочените по-горе интердисциплинарни полета. В първата теоретична глава, тя реферира основни публикации на автори в областта на изследванията на социалната държава, социалните и семейните политики, изследванията в областта на баланса/конфликта работа-семейство/личен живот. Докторантката представя и българските автори с техните основни изследвания и изводи. Като цяло изложението на концепции и идеи на други автори има системен характер и на доста места докторантката изразява своето отношение към реферираните текстове.

Методика на изследването

Емпиричният анализ е основан на количествени данни от Европейското изследване на качеството на живот(EQLS), провеждано на 4 години от Европейската фондация за подобряване условията на живот и труд (Eurofound). Приложена е описателна статистика (едномерни и двумерни разпределения), както и линейни регресионни модели. Допълнително са използвани данни от НСИ, Евростат и други източници. Обработените данни са оригинален принос на докторантката и са представени в много добър визуален формат.

Характеристика и оценка на дисертационния труд и на приносите

Изложението в първа глава *„Теоретична рамка на изследването“* има ясна и логична структура, която тръгва от по-общите теории към по-частните теории и накрая завършва с представяне на емпирични данни от други изследвания като верификация на част от теориите и като мост към втора и трета глава, които имат емпиричен характер.

В първия раздел са дискутирани основни теоретични концепции и подходи, свързани със социалната държава (държава на благоденствието) и нейните модели. Стъпвайки на идеите на Г. Еспинг-Андерсен, докторантката представя основни понятия като комодификация и декомодификация, фамилизъм и дефамилизъм, чрез които се обясняват различните типове връзки между държавата, семейството и пазара на труда. Разгледани са трите модела на социална държава – либерален, консервативен и социално-демократичен, при които се наблюдава различна степен на зависимост на индивида от пазара на труда и съответно от семейството. Представени са много добре основните характеристики на консервативния тип социална държава в Германия: комодифицирани индивидуални блага на основата на работния статус на индивида и на неговия семеен статус, сепаратистки модел на разделение на труда между половете, при който мъжът носи прехраната (male breadwinner), а жената е домакиня, полагаща основните грижи за дома. Този модел има и модифициран вариант – когато жената работи частично или от време на време. Докторантката реферира основните феминистки критики на теорията на Еспинг-Андерсън, в която липсват джендър отношенията и властовите неравенства, основани на социалния пол. Българският модел на социална държава също е коментиран най-вече от гледна точка на разделението на труда между мъжете и жените в публичната и частната сфера. Докторантката споделя идеята за компромисния характер на този модел, имайки предвид традицията от социалистическо време на непрекъсната и повсеместна платена заетост на жените, продължила в годините на Прехода, съчетана с традиционно разделение на домашния труд по пол.

В следващ раздел са представени джендър-неутралните теории, най-вече тази на Г. Бекер и други, които обясняват разделението на труда по пол и спада на раждаемостта с повишения образователен и трудов капитал на жените. Представени са и джендър-сензитивните теории, които обръщат внимание на взаимоотношенията по пол и съответно на властовите неравенства между мъжете и жените като обяснителен инструмент за разделението на труда по пол.

Специално внимание в първа глава е отделено на представянето на концепции и подходи за баланса, съответно конфликта между работа и семейство. Направен е сполучлив опит да бъдат обобщени факторите, които спомагат за баланса, както и тези, които утежняват конфликта. Представени са фактори за баланса работа-семейство на микро-, мезо- и макро-ниво, обвързвайки темата с качеството на живот и качеството на работните места. Разгледани са типологизации на теориите за баланса като се обръща специално внимание на удовлетвореността и общата оценка на съвместимостта като критерий за измерване. Системното и последователно представяне на теориите в този раздел има приносен характер и справедливо е самооценен от докторантката като принос.

Предпоследният раздел в първа глава систематизира емпирични резултати от международни и български изследвания като са изведени основни тенденции: динамика в джендър нагласите към егалитаризъм, разминаване между нагласи и пракитки на разделение на труда, несъответствия в оценките на участието на мъжете, направени от жените и съответно от самите мъже, ролята на образованието за оценката на джендър разпределението на труда. Докторантката дискутира феномена „нови бащи“ в Германия, които са изразители на активното включване на бащите в домакинския труд и отглеждането на детето.

Във втора глава *„Националните контексти на България и Германия“* са представени основни тенденции и характеристики на семейната политика, основни социално-демографски показатели, свързани с раждаемост, брачност и разводимост, и ключови показатели на пазара на труда, свързани и с равнопоставеността по пол, както и основни икономически показатели. Целта на сравнителния анализ е представяне на приликите и разликите в националните контексти на двете страни като обяснителен ключ към емпиричните резултати в трета глава.

Семейната политика е представена чрез нейните 3 основни инструмента: отпуските за отглеждане на дете, услугите за платената детска грижа и финансовите трансфери, т.нар. семейно подпомагане. Направен е основен обзор на законодателните инициативи в областта на семейните помощи, родителските отпуски и формалната детска грижа в България и Германия с акцент върху различията между Западната и Източната част на Германия и

върху реформата от 2007 г., включваща задължителна квота за бащата в родителския отпуск.

Наред с представянето на тенденциите в показателите на раждаемост, брачност и разводимост в двете страни се извеждат и важни различия: в дела на непълното работно време /средно около 47% за жените в Германия и под 3% в България/, в достъпа и ползваемостта на платената детска грижа /напр. доста по-нисък дял на детските услуги до 3 г. възраст в България/. В последния раздел на тази глава са обобщени данни за бедността и социалното изключване при различни типове семейства в двете страни. Изведените тенденции в националните контексти във втора глава отговарят на описанието на 2-ри и 3-ти приноси.

В трета глава *„Сравнителен анализ между България и Германия на нагласите към родителството, джендърните взаимоотношения в семейството и баланса между работа и семеен живот“* са представени основните резултати от проведения анализ на количествените данни от Европейското изследване на качеството на живот /последна вълна/ с оглед доказване или отхвърляне на формулираните 8 хипотези. Изключително прецизно в таблици са представени основните променливи, включени в анализа, по тематични блокове, по брой респонденти и по относителен дял на отговорите за представителните извадки на двете страни. Анализирани са интересни прилики и различия като например по-високата степен на изпитване на конфликт сред българските респонденти и тези, живеещи в по-малките градове и села. По-високите доходи и по-високата удовлетвореност от икономическата ситуация в страната и по-сигурното работно място предпоставят по-нисък конфликт и в двете страни. Докторантката търси обяснения и на неочаквани емпирични резултати като например този, че ангажираните ежедневно с грижата на децата респонденти изпитват по-малък конфликт в сравнение с тези, които полагат по-малко часове грижа. Представени са и логистични регресии за въздействието на различни фактори върху семейната удовлетвореност, където отново икономическата сигурност, както и децата и семейството с партньор са фактори за по-висока семейна удовлетвореност.

В следващия раздел са анализирани резултатите, свързани с разпределението на труда в семейството (домакински и грижи за децата) и в платената заетост по пол, както и в зависимост от други важни фактори като възраст, доходи и пр. Основната разлика между

двете страни е по отношение участието на мъжете, което в Германия превишава значително това на мъжете в България особено при всекидневните домакински дейности. Неочакван е резултатът, че българските мъже отделят повече време за грижите за децата в сравнение с немските мъже. Докторантката търси обяснение на тези емпирични факти като едно от възможните е самооценъчния характер на отговорите на мъжете, който би могъл да се различава от този на жените. Подобно разминаване в оценките на мъжете и жените се открива в много други изследвания на тази тема. Втората съществена разлика е по отношение на по-високата заетост на непълно работно време на жените в Германия, която съдейства за по-ниската степен на конфликтност между ролите на жените.

В последния раздел на трета глава са представени резултатите от ползваемостта и качеството на детската грижа. Отново чрез прецизен анализ на данните са показани приликите и различията между двете страни: по-високата ползваемост на неформалната детска грижа в България и на формалната детска грижа в Германия, ролята на образованието за ползваемостта на платената детска грижа и качеството на детската грижа като фактор за удовлетвореността от семейния живот.

Като цяло, анализът в трета глава е направен професионално, с точно и ясно представяне и визуализиране на обработените данни, с възможни интерпретации на данните и съответно удържане на ограниченията на емпирията. Изведените изводи съответстват напълно на 4-ти, 5-ти и 6-и приноси. Изводите от анализа имат и практическа насоченост за социалната политика в България, тъй като показват ролята на гъвкавото работно време, по-високото участие на бащите и алтернативната и качествена детска грижа като ресурси за благосъстояние на семействата и децата.

Заключението представя конспективно основните изводи и ги съпоставя адекватно спрямо валидирането на хипотезите.
В обобщение, напълно приемам самооценката на научните приноси като изразяващи оригиналния и самостоятелен труд на докторантката.

Критични коментари

Нямам такива поради това, че докторантката е отразила коментарите ми от предходните обсъждания. Като препоръка бих отправила на докторантката да публикува своите резултати в международни списания с импакт фактор.

Оценка на качеството на научните трудове на докторанта

Докторантката е публикувала 3 самостоятелни статии – 2 в сборник с Доклади от Националната школа за докторанти и млади изследователи в социалните науки и 1 – в сп. Население. Публикациите отразяват основни елементи на дисертационния труд. Участвала е с доклади и постери в 4 научни форуми. От приложената справка за минималните национални изисквания за образователната и научна степен „доктор“ се вижда, че докторантката покрива и надскача минималните изисквания. Авторефератът отразява структурата на изложението и представя най-важните тези и изводи на проведеното изследване.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Представеният дисертационен труд „*Нагласите към родителството във фокуса на семейните политики и променящите се джендърни взаимоотношения в семейството (международен сравнителен анализ)“* е завършен изследователски продукт, който показва професионалните знания и умения на докторантката самостоятелно да събира, обработва, обобщава и анализира теоретични концепции и бази данни като извежда свои оригинални изводи. Напълно убедено ще гласувам за присъждането на Ирена Сашова Георгиева на образователната и научна степен „доктор“ в *Професионално направление* 3.1. Социология, антропология и науки за културата, *Докторска програма* „Социология“.

15.06.2023 г.

София